

Högerradikal historienationalism historiserad

SAMUEL EDQUIST*

Mittuniversitetet

Julia Håkansson, *Historia och nationalism: Sverigedemokraternas och Dansk Folkepartis historiska berättelser*, Skrifter med historiska perspektiv 32 (Malmö: Malmö University Press 2023). 315 s.

Julia Håkansson studerar i sin doktorsavhandling nationalistiska historiebruk i Sverigedemokraterna (SD) och Dansk Folkeparti (DF), från partiernas grundande (1988 resp. 1995) till 2022. Det uttalade syftet är att undersöka och jämföra SD:s och DF:s ”historiska berättelser” med det analytiska ändamålet att ”utforska hur relationen mellan historia och nationalism ger sig tillkänna” i partiernas idéspridning. Här framskymtar alltså att begreppet berättelser – eller narrativ – är centralt i Håkanssons analys. Håkansson vill rent empiriskt kartlägga hur de historiska berättelser som SD och DF reproducerat ser ut, liksom vilka urval ur historien som gjorts. De mer analytiska frågorna handlar om att besvara på vilka sätt som historia varit viktigt för partiernas ”meningsskapande”, liksom att utröna vilka ”historiekulturella traditioner” som partiernas historietolkningar anslutit till.

Studien placeras in i tre teoretiska fält: narratologi, nationalism och historiedidaktik. Vad gäller narratologi fastslås, efter en diskussion med några av fältets nyckelgestalter (Carr, Ricœur, Rüsen), att berättelser är ett helt centralt verktyg för att skapa kulturell mening. Från nationalismteorin hämtas stöd i Anthony D. Smiths etnosymboliska skola med fokus på nationalisms idéstrukturer – särskilt dess historiska förankring i tid och rum. I fråga om historiedidaktik hamnar särskilt begreppet historiekultur i fokus – mer bestämt de berättelser som spelar en viktig roll inom (nationella) historiekulturer. Den teoretiska diskussionen mynnar sålunda ut i nyckeltermen historiska berättelser.

Detta leder till Håkanssons metodologiska diskussion om hur hon gått till

* Professor i historia; fakultetsopponent

väga för att analysera vad hon kallar aktörernas narrativa strategier. Detta sägs göras i två steg. Å ena sidan utförs en kartläggande och synkront inriktad analys där målet varit att frilägga de historiska berättelsernas innehåll och struktur, bland annat med stöd i lingvisten Algirdas Greimas så kallade aktantmodell för att bena ut centrala aktörsrelationer i berättelserna. I det andra mer förklarande och diakront inriktade steget är syftet att verkligen förstå varför berättelserna ser ut som de gör, vilka deras avsedda mening är. Det görs genom att kontextualisera dem, främst med de vidare historiekulturella sammanhangen: samtida och tidigare sätt att förmedla historien.

Resultat från tidigare forskning om historieförmedling i Sverige och Danmark är sålunda av helt centralt värde för analysen, och utgör också ett av de tre forskningsfält som Håkansson sätter in sin studie i. De två övriga forskningsfält som anförs är dels övergripande studier rörande historieskrivning och nationalism, dels forskning om de senaste decenniernas ytterhögerpartier. Det är främst det sistnämnda som Håkansson sedan jämför sina egna resultat med – inte minst menar hon att den tidigare forskningen främst varit samhällsvetenskaplig och föga beaktat de historiekulturella aspekterna på rörelsernas ideologier. Författaren har dock pragmatiskt valt att begränsa sig till forskning om de nordiska länderna – det hade varit intressant om hon även kunnat ställa sina resultat mot exempelvis forskning om Front National i Frankrike eller de italienska nyfascisterna.

Studien är komparativ på två sätt – dels mellan de två partierna och länderna, dels över tid. Det är förtjänstfullt att Håkansson strävar efter att teoretiskt motivera vad hon faktiskt menar med komparativ metod, men i andra fall är de teoretiska resonemangen något knapphändiga, till exempel använder författaren genomgående termen narrativa strategier, men vad som menas med "strategier" diskuteras inte. Även andra begrepp är på sin höjd summariskt definierade, såsom makt och ideologier, vilka snarast används på en vardagsspråklig nivå.

Så över till hur själva hantverket bedrivits. Detta är en väl strukturerad och välskriven bok, med en genomgående tydlig röd tråd. Avhandlingens disposition är tematisk: Håkansson har valt ut fyra typiska kärningredienser i nationalistiska berättelser och redogör sedan för hur SD och DF tillämpat dem under undersökningsperioden.

I kapitlet "Ursprungsberättelser" behandlas hur partierna beskrivit nationernas historiska uppkomst men också deras historiskt framvuxna essens. Vad gäller nationens början menar Håkansson att det finns en skillnad mellan Sverige, där ursprunget inte riktigt definieras i tid och rum, och Danmark där det finns en välrotad berättelse om hur Harald Blåtand grundade den danska nationalstaten på 900-talet och samtidigt införde kristendomen. Vidare åskådliggör Håkansson hur begreppen nation, folk och kultur

tenderar att smidas samman till en helhet i partiernas retorik. Begreppen kultur och folk ses med nationella glasögon, och "kulturarv" är självklart den nationella kulturens arv, i enlighet med en mall från Herder och andra romantiska tänkare. I kapitlet påvisas också något som sedan återkommer i senare kapitel, nämligen att DF är ganska konstanta i sitt historiebruk från 1990-tal till 2010-tal medan SD genomgår en förändring. Detta återspeglar den allmänna ideologiska utvecklingen i partierna, där DF i stort är samma populistiska och invandringskritiska parti över tid, medan SD förändras från de tidiga årens öppna rötter i nynazism och fascism, som med tiden förpassas till garderoben. I fallet med det nationella ursprunget märks det genom att SD i början ofta odlar rent rasbiologiska diskurser om svenskheten, vilket sedermera omvandlas till en mer kulturell förståelse av nationens essens – lik den som funnits i DF hela tiden.

I kapitlet "Vinster och förluster" skärskådas hur segrar eller katastrofer – mestadels av krigisk och/eller territoriell natur – fungerat identitetskapande. I SD:s fall fanns i början en tonvikt på stormaktstidens krigiska insatser, som sedan tynade bort med tiden. I stället har enligt Håkansson kvarstått ett hyllande av svenska frivilligas insatser under finska vinterkriget (i vad mån dessa är en "vinst" eller "förlust" är dock otydligt). Hos DF dominerar däremot en sorts nederlagsnationalism: traumatiska förluster och ockupationer fungerar sammansvetsande. Här för också Håkansson in ett vällovligt resonemang om "tystnader" – alltså vad man inte tar med i berättelserna – exempelvis att varken SD eller DF berör respektive nations relationer med Norge över tid. Håkansson laborerar också med så kallade partiella tystnader, där taktiken snarast är att relativisera något genom att avleda uppmärksamheten till något annat. Här exemplifieras inte minst med den koloniala historien i Danmark, där DF brukar ta tillfället i akt att stigmatisera samtida muslimska invandrare genom att parera diskussioner om dansk kolonialism med att det också funnits slaveri med mera i den islamiska världen. (I kapitlet sägs dock ingenting om SD:s eventuella (partiella) tystnader i fråga om Sveriges koloniala arv, som ju i viss mån debatterats om än inte lika mycket som i Danmark.)

Kapitlet "Vänner och fiender" handlar om aktörer som på olika sätt framställs som hjältar eller som dess motsatser. Även här är sakerna konstanta i Danmark: de goda förebilderna tenderar att vara folkliga upprorsmän och mer sentida kulturpersonligheter. I SD hyllades i början särskilt vikingar och stormaktstida kungar, vilka dock ansågs signalera extremism och övergavs i hög grad. Vad gäller fiender delar Håkansson upp dem i inkräktare och förrädare. I det danska fallet betonas tyskar och svenskar i det förgångna – här saknar jag dock motsvarande diskussion om danskar, tyskar och ryssar i svensk historiekultur. Under de senare decennierna är det inte oväntat

invandrarna och framför allt muslimerna som målas ut som inkräktare. Förädarna är de som på olika sätt smitt ränker för egna syften mot nationen – vanligen genom att hjälpa inkräktarna. I båda länderna har man beträffande äldre tider spunnit vidare på traditionell historieskrivning om svekfulla elitpersoner som premierat sig själva på nationens bekostnad, vilket på senare tid transponerats till den inhemska politisk-kulturella eliten som anses bereda vägen för islamisering och nationens utplåning.

I det avslutande empiriska kapitlet "Välfärdsberättelser" knyts trådarna samman. Här visas hur de nationella berättelserna förs in i samtiden och deras sensmoral blir tydlig, liksom vad som bör göras för framtiden. Partiernas väljare kan, genom att rösta på rätt partier, träda in som aktörer i nationernas fortsatta berättelser och bistå i deras pånyttfödelse. Även vad gäller samtiden påvisas skillnader mellan länderna. SD har från första början bejakat folkhemsbegreppet – men velat koda om det så att det får en socialkonserverativ betydelse snarare än något som har med socialförsäkringar och stärkt offentlig sektor att göra. Folkhemmet är i hög grad en abstrakt metafor, ett föreställt monoetniskt Sverige runt 1900-talets mitt. Under senare år har folkhemsbegreppet fått en dubbel mening: den abstrakta kvarstår, medan det konkreta socialdemokratiska folkhemmet associeras med rasbiologi och tvångssteriliseringar. DF å andra sidan fokuserar mer på att hylla Danmarks väg bort från tyskinfluerat envælde över 1849 års Grundlov, vilken dock på senare år hotas av ny invandringspolitik.

Vad beträffar SD:s och DF:s historiebruk kan Håkansson väl påvisa de mer generella dragen i hur de förhåller sig till respektive lands historiekulturella traditioner. Medan DF inte är unikt i dagens Danmark, har SD mer sökt blåsa liv i en historieskrivning som upphörde att vara dominant efter andra världskriget. Strävandena att förankra de sentida historiebruken i äldre historiekulturella traditioner hade dock stärkts om tidigare forskning hade utnyttjats än mer. Det går förstås inte att täcka in allt som skrivits om de företeelser som berörs, men jag menar att urvalet ändå är för snävt – åtminstone för den svenska delen av studien som jag känner till bäst. Några tidigare undersökningar används genomgående (framför allt av Åsa Linderborg, Ulf Zander och Patrik Hall). Flera andra verk om mer övergripande historieskrivning saknas dock, såsom i princip all läromedelsforskning som behandlat Sveriges historia, men också studier om mer specifika teman och epoker. Exempelvis hade resonemangen om svenska ursprungsberättelser kunnat vässas genom anknytningar till den forskning som gjorts om forntiden i svensk historieskrivning (t.ex. av Anna Wallethe och Fredrik Svanberg).

Jag menar också att det narratologiska anslaget ibland drivits väl hårt. I avhandlingen slås fast att berättelser är det primära sätt varigenom människor och kollektiv förstår sig själva i tid och rum. Detta fokus gör dock att

företeelser som i sig själva inte är narrativa blir ett problem. Detta hanteras förvisso av Håkansson genom en uppdelning av berättelser på olika nivåer: å ena sidan finns en övergripande berättelse som rör hela nationen och som fullt ut har en narrativ form, vilken å andra sidan består av mindre och ibland kontradiktoriska bitar, som stundom antar icke-narrativ form. Det framstår ändå som hjälpstöttor för att hålla upp det narrativa bygget, eftersom det uppenbart ofta är tydligt icke-narrativa företeelser som används: kulturarvet, kanoniserade kulturpersonligheter, fornminnen och annat med vag eller obefintlig tidslighet. Det hade varit värt att åtminstone diskutera alternativa begrepp, exempelvis myt, som i sig själva ger större utrymme åt företeelser utan tydlig berättelseform.

Ett annat inslag i de undersökta rörelsernas historieförmedling som här kommit i skymundan är genusaspekterna, som i sig inte är narrativa men även med ett narratologiskt synsätt hade de mycket väl kunnat behandlas som ett centralt "ackord" i berättelserna. Genusaspekter är normalt sett framträdande i olika nationalism, och i fallet med SD och DF av allt att döma särskilt framträdande, vilket ibland sipprar fram i avhandlingens empiri. En gång nämns att den krigiska vikingagestalt som pryddes SD-kurirens framsida 1988–1996 användes som "en symbol för maskulinitet och styrka" och inspiration för den politiska kampen (s. 169). Men det hade stärkt analysen om genusaspekterna fått mer utrymme, förslagsvis genom anknytningar till tidigare forskning om nationalism och genus i Sverige (t.ex. berör Charlotte Tornbjers och Helena Tolvheds avhandlingar även historiekulturella aspekter av nationalismen), liksom till internationell forskning om kopplingar mellan maskulinitet, nationalism och högerradikal ideologi hos bland andra George L. Mosse.

Historisk kontextualisering kan göras på olika sätt – en vanlig sådan när man analyserar ideologiska eller diskursiva fenomen är att relatera dem till samhället som helhet, inklusive sociala och ekonomiska strukturer. Kontextualiseringen i Håkanssons avhandling sker dock framför allt med andra historiekulturer – inte med andra samhälleliga företeelser, varken socioekonomiska eller ideologiska på andra plan (såsom genusideologierna).

Tonvikten läggs alltså på de historiska berättelserna som sådana och deras kopplingar till andra historiska berättelser. Det blir också tydligt i valet att apropå nationalismteori anknuta till Anthony D. Smiths etnosymboliska skola; i avhandlingen friläggs förtjänstfullt hur SD och DF odlar nationalistiska berättelser, som delvis förändras innehållsligt över tid och som har både likheter och skillnader sinsemellan. Men jag menar att det hade funnits mycket att vinna på ett delvis annorlunda sätt att förhålla sig till nationalism. Det finns en genomgripande tendens i avhandlingen att betona hur SD och DF till skillnad från andra både är nationalistiska och historiebru-

kande, och det hade sålunda varit till sin fördel om SD och DF i högre grad relaterats till på vilka sätt andra partier i vår tid faktiskt förhåller sig till det nationella och till historien. Nu saknas i hög grad det sistnämnda, vilket gör det svårt att besvara den inledningsvis ställda frågan "varför Sverigedemokraterna och Dansk Folkeparti genom sitt historieintresse utmärker sig jämfört med andra partier i deras respektive nationella kontexter" (s. 18). En närmare jämförelse skulle sannolikt bekräfta att historien används mer av DF och SD, men samtidigt torde de flesta politiska aktörer ändå använda sig av historien i icke obetydlig utsträckning för att mana till agerande idag. Det som skrivs fram som en artskillnad tror jag alltså mer är en gradskillnad. Och detta menar jag kan leda till en oavsiktlig tendens att underbetona den kulturella nationalismens utbredning i Sverige, genom att så starkt ge bilden av att den här typen av kulturnationalism är unik för åtminstone SD (vad gäller Danmark är Håkansson tydlig med att DF anslutit sig till en dominerande nationalism).

Håkansson har många intressanta resultat i avhandlingen, men det finns en genomgående strävan att göra teoretiskt snarare än empiriskt förankrade resultatmarkeringar som inte alltid landar i så mycket substans. I hög grad kan det som sägs vara resultat snarare ses som de utgångspunkter undersökningen tagit avstamp i. Detta blir särskilt tydligt i slutkapitlet, där hela avhandlingens "viktigaste resultat" lyfts fram. Det första – "Historia kan användas som maktmedel för att påverka människors agerande" – är dels något som är på gränsen till självklart, dels något som egentligen inte studerats i just denna undersökning. Det andra – "Historiska berättelser utgör komplexa vävar av mening" – är även det närmast självklart: alla kulturella fenomen framstår som komplexa vävar av mening så fort man skärskådalar dem närmare. Håkansson har väl åskådliggjort nyanserna i SD:s och DF:s historieberättelser, men det är intressantare vilka nyanser det rör sig om, än att de är komplexa. Även det tredje resultatet – "Den historiekulturella kontexten påverkar hur nationella berättelser konstrueras" – är av liknande sort: utsagan är nära nog självklar och något som inte denna studie är först att empiriskt påvisa. Huvudresultat nummer fyra – "En narrativ grammatik styr nationalistiska berättelser" – kan sägas vara rent tautologisk; vilken berättelse skulle inte kunna sägas styras av en "grammatik"? Den sista och femte – "Kulturnationalisters idéer har inte bara relevans i deras egen samtid" – är likaså något som inte visas här för första gången – många tidigare studier har påvisat trögrörliga drag i nationella föreställningar liksom i historiska myter över lag.

Det är alltså lite synd att resultatmarkeringarna så starkt fokuseras på sådant som egentligen är känt redan på förhand: att nationalism bygger på historien, att historien bygger på berättelser, och att berättelser har viss

återkommande form. Den som läser avhandlingen noggrant finner ändå åtskilliga intressanta resultat, som inte minst tydliggörs av själva jämförelsen mellan SD och DF över tid, och däri att SD i högre grad förändras med åren. Så samtidigt som Julia Håkansson's avhandling visar prov på teoretisk nyfikenhet och skickliga tillämpningar av flera olika teoretiska fält, är det framför allt en habil och stabil empirisk undersökning. Den hade dock vässats ytterligare om tonvikten i den teoretiska avsatsen lagts lite annorlunda, exempelvis att fokusera mer på nationalism och historia som stridsäpplen, som alltid är situerade i specifika historiska och samhälleliga kontexter.